

УДК 398.8:392.51(476.2+477.51)

Алена Павлова
(Мінск, Беларусь)

ЛАКАЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ПЕСЕНЬ КАРАВАЙНАГА АБРАДУ ГОМЕЛЬСКА-ЧАРНІГАЎСКАГА ПАЛЕССЯ

У статті розглянуто коровайні обрядові пісні Гомельсько-Чернігівського Полісся. Виявлено основні образи-символи, які трапляються на цій території. Показано подібності та відмінності зазначеного обряду в різних районах Білорусько-Українського Полісся.

Ключові слова: обряд, обрядові дії, коровай, коровайні пісні, ритуальні дії, символіка, структура.

В статье рассмотрены каравайные обрядовые песни Гомельско-Черниговского Полесья. Выявлены основные образы-символы, которые встречаются на данной территории. Показаны сходства и различия данного обряда в разных районах Белорусско-Украинского Полесья.

Ключевые слова: обряд, обрядовые действия, каравай, каравайные песни, ритуальные действия, символика, структура.

The article analyzes the round-loaf ritual songs of Homel-Chernihiv Polissia being performed while baking bread. The main images and symbols spread on this territory have been singled out. In addition, the similarities and differences of this kind of rituals in various areas of Byelorussian and Ukrainian Polissia have been determined.

Keywords: rite, ritual actions, round loaf, round-loaf songs, symbolics, structure.

Вяселле з'яўляецца важным крокам у жыцці чалавека. Духоўна, матэрыяльна і фізічна пасля вяселля людзі спрадвеку мянялі свой стан і жыццё. Юнацтва змянялася сталасцю, гарэзлівасць – адказнасцю, летуценнасць – мудрасцю. Вяселле для сялян было той таямнічай і важнай гранню, якая падзяляла яго жыццё на дзве часткі – да і пасля жаніцбы і адпавядала дзіцячаму і даросламу стану. Не трэба забываць, што шлюб усімі народамі свету ўспрымаўся як факт пераходу чалавека з дзяцінства ў сталасць, а права на гэты пераход трэба было даказаць ў прысутнасці ўсяго роду. Відавочна таму, вяселле ў кожнага народа суправаджалася разнастайнымі рытуаламі, дзеяннямі і працэсамі, як ніводная іншая падзея календарнага ці абрадавага цыклу.

Не сталі выключэннем у гэтых адносінах і славяне. Заўжды своеасаблівым было вяселле ва ўсходніх славян. Беларускае і ўкраінскае вяселле мала чым адрозніваецца, тут можна вызначыць, як агульныя, так і адметныя рысы, большасць з якіх мае старажытнае магічна-рытуальнае паходжанне, абумоўлена даўнімі язычніцкімі і пазнейшымі хрысціянскімі вераваннямі ўсходніх славян і так ці інакш фарміравалася і мяняла-

ся пад уплывам роўных аб'ектыўных гістарычна-сацыяльных абставін.

Пра характэрную асаблівасць беларускага вяселля гаворыць ужо сама назва. Вяселле – ад слова «весела». Сапраўды, на вяселлі не змаўкаюць песні, музыка, жарты, віншаванні, пажаданні, не спыняюцца танцы...

Гэта і зразумела: жаніцба – важная, асаблівая падзея ў жыцці чалавека. Гэта пачатак яго новага, самастойнага жыцця. Уступленне маладых людзей у шлюб – адказны момант не толькі для маладых, але і для ўсёй сям'і. Вясельны абрад зачароўвае сваімі рытуаламі, як на беларускім, так і на ўкраінскім Палессі.

Адной з самых яркіх частак вясельнага абраднасці з'яўляецца «Каравай» і рытуалы і дзеянні звязаныя з ім.

Каравай – гэта перш за ўсё хлеб. А хлеб у народзе – сімвал шчасця, дабрабыту, сімвал жыцця. Прысутнасць каравая на вяселлі азначала не што іншае, як пажаданне гэтага шчасця маладой сям'і. Калі каравай ўдаваўся, думалі, што на шчасце. Як лічылі жыхары Петрыкаўскага раёна: «Бабуля пекла каравай сама і было такое поверье, что если он будет румяный, красивый и не лопнет, значит, семейная пара будет долго жить. Если каравай лопнул, значит, семейная пара долго жить».

не будет (Т. П. Г.). Упрыгожвалі каравай самымі рознымі прадметамі, ва ўкраінскай традыцыі часцей за ўсё ўпрыгожвалі: «Зеленымі рослинамі, передусім каліною та барвінком. Каліну клалі гілочкамі по верху, а барвінок спершу спліталі вінком, а потім оперізувалі ним коровай, а такж складалі з обох рослин букети тощо. Обидві рослины поліщуки наділялі певною сімволікою: «Барвінок для життя добраго, а каліна – чесність» (О. І. К.).

На Гомельскім Палессі найчасцей сустракаліся выпадкі, калі ў каравай ўтыкалі: шышкі, кветкі, абкручвалі пляцёнкай і некаторымі іншымі фігуркамі з цеста або галінак дрэў і многім іншым. У Мазырскім раёне Гомельскай вобласці каравай упрыгожвалі ружамі і абавязкова абсыпалі макам, лічылася, што мак – сімвал дабрабыту і ён абавязкова прынясе шчасце новай сям'і (Л. І. В.). Сустракаліся выпадкі, калі: «по сярэдзіне караваё бабуля ставіла дзве птучкі, я не знаю, як яны называліся, яны былі маленькія с дліннымі хвостікамі, потым, вобле птучак былі 4 цвётчкі на васількі пахожыя, по кругу былі дзве косічкі, яшчэ былі цвётчкі. Когда была свадьба, там, дзе былі птучкі, вот эта сярэдзіна вырэзалася, яна нікому не давалася, толькі моладым. Моладые эту сярэдзіну не кушалі, это нужно было оставіть, закрутіть в рушнік, спрытатъ за ікону. Как оберег сям'і» (Т. П. Г.).

Звычайна каравай мела права выпякаць галоўная каравайніца, якой з'яўлялася хросная маці: «Ну, маці хросна, обычно выпякала. Еслі яна ў пары жыве і другі раз замуж не выходзіла і еслі заўдаве, то тожэ не п'яклі каравай еты. А так, маці хросна п'якла. Он круглы быў. Рэжучь, раздаюць бяседзе етой. Самі прыдумлялі чым упрыгожваць. І цвятчкі, і шышачкі з цеста» (Я. Ф. Ш.). Ва ўкраінскай жа традыцыі сустракаліся выпадкі, калі: «Кількість частін, на які попередньо ділілі тісто, відповідала кількісті запрошених коровайніць. Усі рухі учасніць коровайнаго об'яду былі пов'язані з дотрыманнем напрыму руху сонця («за сонцем»). Розробляла тісто старша коровайніця, прычому його можна было набірати ліше один раз, без подальшого дадання чі відбірання від уже взятого шматка, що в майбутньому магло спрыяті щасливому життю з єдыним обранцем. Віміша-

не тісто з'єднувалі і формувалі залежно від місцевых традыцій» (О. І. К.). У беларускай традыцыі можна сустрэць тэксты песень у якіх адлюстраваны непасрэдна сам абрад выпякання караваё і пры дапамозе гэтых тэкстаў было зразумела, хто яго выпякаў:

Каравай будзе мясіць,
Каравай будзе мясіць,
Ой, да, хросная маці!
Ой, яго ўпрыгожваць,
Ой, яго ўпрыгожваць,
Ой, да, кветкамі... (Я. Ф. Ш.).

Як ва ўкраінскіх, так і ў беларускіх тэстах песень галоўным персанажам з'яўляўся каравай, якому заўсёды надавалася своеасаблівая ўвага. Асноўнае значэнне пры апісанні абраду, надавалася той частцы, калі каравай ужо клалі ў печ. Пры гэтым звычайна выконваліся песні. Цікава, што змест песень як беларускіх, так і ўкраінскіх быў вельмі падобны:

А коровай рогоче,
До печонькі хоче,
Вон на ноженькі гібле,
До печонькі дібле.

Усе дзеянні, звязаныя з караваем і песні прысвечаныя яму, якія выконваліся на Гомельска-Чарнігаўскім памежжы вельмі яскрава паказваюць як ушаноўвалі яго, якая ўвага яму надавалася:

Ой прогнівався коровай,
У коморі стоячы.
– Ви п'ете, гуляете,
За мене не дбаеце (О. І. К.).

У абодвух варыянтах каравай і ўсе прадметы, якія мелі да яго дачыненне нібы ажывалі: «А коровай рогоче, // До печонькі хоче...» або «Ой прогнівався коровай, // У коморі стоячы // – Ви п'ете, гуляете, // За мене не дбаеце».

Як ва ўкраінскіх, так і ў беларускіх варыянтах разнастайныя прадметы быту надзяляліся чалавечымі якасцямі: печка – рагочэ, прыпечок – калываецца... :

Наша печка рагочэ,
Наша печка рагочэ,
Караваё ёй хочэ.
Наш прыпечок калываецца,

Наш прыпечок калываецца,
 Караваю сподзеваецца.
 Расходжайся же маці,
 Расходжайся же маці,
 Да по велікой хаце.
 То за комін, то за печеньку,
 То за комін, то за печеньку,
 Головою о прыпечок.
 Сядзьмо, мамко, повячэраймо,
 Сядзьмо, мамко, певячэраймо,
 По вечары подзелімося.
 По вечары подзелімося,
 По вечары подзелімося,
 З тобой, мамка, разлучылася.
 Тобі, мамка – ніт бярдзечко,
 Тобі, мамка – ніт бярдзечко.
 А мне, мамка – все сердечко.
 Тобі, мамка – хатка і сені,
 Тобі, мамка – хата і сені,
 А мне, мамка – каравай свій
 (М. П. Ш.).

Асобае значэнне на Гомельска-Чарнігаўскім Палессі надавалася каравайнай сімволіцы. Перш за ўсё, каравай гэта хлеб – сімвал шчасця, яго звычайна рабілі круглай формы, якая нагадвала сонца, што сімвалізавала нявесту. Акрамя самага караваю, асобным значэннем і сімволікай надзяляліся прадметы, якія выкарыстоўваліся пры выпяканні хлеба, гэта: *вада, дровы* і інш., атрыбуты тэхнікі, якія спрыялі выпяканню: *лапата, печ*; і нават самі ўдзельнікі гэтага абраду: *хросная маці* і інш, што таксама адлюстроўвалася ў песенных тэкстах.

Ніхто не вгадае,
 Што в нашому коровай в:
 Три мірки муки,
 Троє відер води,
 І сім горшків масла,
 І яець півтораства [2, с. 196].

Каравайны абрад багаты на наяўнасць вобразнай сімволікі. Сімвалы, якія найчасцей сустракаюцца ў песенных тэкстах, гэта і разнастайныя галінкі дрэў, якія ўтыкалі ў хлеб, гэта і зааморфныя, антрапаморфныя, астральныя і іншыя фігуркі з цеста, якія сімвалізавалі шчасце, дабрабыт, і спрыялі ўмацаванню будучай сям'і.

Наяўнасць гэтых прадметаў дае магчымасць лічыць каравай сімвалам багання і шчасця маладых:

Караваю, наш раю,
 Мы цябе ды й убіраем.
 Шышкі з груўкі,
 Каравай грэцкі,
 Спяклі па-шляхецкі!
 Караваю, наш раю,
 Мы цябе да й ўбіраем
 Ручкамі да бяленькімі,
 Пярсценкам залаценькімі [1, с. 96].

Па сваёй структуры каравайныя песні амаль нічым не адрозніваюцца ад іншых вясельных тэкстаў: у кожнай з іх прысутнічае пачатак, развіццё дзеяння і канцоўка. Тэксты такіх песень маюць невялікі памер, і, як правіла, не выконваюцца па-за межамі самога абраду з прычыны функцыянальнага і тэматычнага дачынення да яго:

Ох, ніхто не ўгадае,
 Што ў нашым каравай:
 Жменька муки, жменька пшанічкі,
 А яшчэ вада з крынічкі.
 Мы спячэм яго духмяным і прыгожым,
 І падорым маладым... (Н. І. П.).

А хвала табе, божа,
 Што мы дзела зрабілі,
 Каравай учынілі,
 Замясілі, усадзілі.
 Замясілі, усадзілі
 Ручанькамі ды бяленькімі,
 Перснямі залаценькімі [2, с. 84].

Каравайны абрад складаецца з некалькіх этапаў, кожны з якіх суправаджаецца песнямі, якія адпавядаюць пэўнай частцы. Найбольш шырока прадстаўлены наступныя варыянты песенных этапаў:

1) Запрашэнне радні і суседзяў на каравай:

Ой, суседкі, маёі матачкі, / 2 р.
 Да й хадзіце вы ка мне.
 Не ка мне, а к майму дзіцяці / 2 р.
 Каравай будом саджаці.
 Ой, суседкі, маёі матачкі / 2 р.
 Да й хадзіце вы ка мне.
 Не ка мне, а к майму дзіцяці / 2 р.
 Каравай будом убіраці (В. Я. П.).

Ва ўкраінскіх жа песнях сустракаюцца варыянты, калі сама маці запрашае на каравай ўсіх гасцей:

Што Галюніна мати
 По сусідочках ходить.
 По сусідочках ходить

Да сусідочок просить:
 – Сусідочки, мої голубочки,
 Да прошу я й до хати.
 Да прошу я й до хати
 Да й до свого дитяти
 Да ділечка робити
 – Коровалю ліпити.
 Полепліте да й шишечки,
 Як на небі ясні зерочки;
 Як на небі да місяць ясни[й],
 Ой щоб же був короваль красни[й]
 [2, с. 211].

2) Вымешванне караваю:

У такіх песнях вялікая ўвага надавалася вадзе, як у вузкім, так і ў шырокім значэнні. У вузкім – сімвал хуткаплыннасці жыцця, у шырокім – прадстаўлены ракой, у дадзеным выпадку гэта – Дунай. І безумоўна сам каравай – сімвал шчасця, багацця і дабрабыту, напрыклад:

Ой коли ми короваль
 Ліпили,
 До Дунаю по водицю
 Ходили.
 – Ой що ж ти змовиш,
 Дунаю,
 Да для нашого
 Коровалю?
 – Я вашому коровалю –
 Не знаю;
 Наберіть водиці
 З криниці
 Да зліпліть короваль,
 Сестриці [2, с. 215].

3) Вялікая ўвага надавалася песенным тэкстам, калі рыхтавалі печ для караваю:

Шо піч стоіць на стовпах,
 А джу носяць на руках.
 – Пече наша, пече,
 Спечи нам коровай [г]рече [2, с. 227].

Заклучны этап – частаванне, дзяльба і прашэнне караваю, як ў беларускай, так і ва ўкраінскай традыцыі мае вялікае кола песень, напрыклад:

Вже ми діло поробили,
 Короваль ізліпили.
 Їа ви тее знайте,
 Нам горілочкі дайте [1, с. 230].
 Мы зрабілі каравай:

Замясілі, ўсадзілі,
 І пачаставалі... (Л. І. В.).

Кожная частка каравайнага абраду, якая была адлюстравана ў песнях, пачынаючы ад яго упрыгожвання і заканчваючы выманнем з печы была насычана мастацкімі сродкамі, у асноўным пераважалі эпітэты, метафары і найчасцей сустракаюцца *пайторы*, якія рабілі тэкст больш меладычным:

Ой, суседкі, маё матачкі, / 2 р.
 Да й хадзіце вы ка мне.
 Не ка мне, а к майму дзіцяці / 2 р.
 Каравай будом саджаці.
 Ой, суседкі, маё матачкі / 2 р.
 Да й хадзіце вы ка мне.
 Не ка мне, а к майму дзіцяці / 2 р.
 Каравай будом убіраці (В. Я. П.).

Указаныя фактары дазваляюць сцвярджаць, што каравайныя традыцыі і сімволіка беларускага і ўкраінскага Палесся маюць і на сённяшні дзень не толькі вялікае значэнне, але і значную цікавасць.

Літаратура:

1. *Захарова В. А.* Палескае вяселле / В. А. Захарова. – Мінск : Універсітэцкае, 1984. – 303 с .
 2. *Весільні пісні : у 2 кн. – К. : Наукова думка, 1982. – Кн. 1. – 680 с.*

Спіс інфарматараў:

В. Я. П. – Валянціна Якубаўна Пацярэйло, 1932 г. н., в. Грабаў Петрыкаўскага р-на, Гомельскай вобласці.
 Л. І. В. – Ларыса Іванаўна Васілец, 1937 г. н., г. Мазыр, перасяленка з Уржумскі раён, Кіраўская вобласць.
 М. П. Ш. – Марыя Паўлаўна Шостак, 1936 г. н., в. Брынёў Петрыкаўскага р-на, Гомельскай вобласці.
 Н. І. П. – Наталля Іванаўна Пырх, 1962 г. н., в. Левашы Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці.
 О. І. К. – Ольга Іллівна Кучарская, 1909 р. н., с. Буках Малінскага р-ну Жытомірскай обл.
 Т. П. Г. – Таццяна Пятроўна Галіцкая, 1980 г. н., г. Петрыкаў, Гомельскай вобласці.
 Я. Ф. Ш. – Яўгенія Фёдараўна Шарамет, 1940 г. н., в. Брынёў Петрыкаўскага р-на, Гомельскай вобласці.